

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ЗАВОД ЗА ВРЕДНОВАЊЕ КВАЛИТЕТА
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

РАЗВОЈ СИСТЕМА ФУНКЦИОНАЛНОГ
ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА
ОДРАСЛИХ У СРБИЈИ

ОПШТИ СТАНДАРДИ ПОСТИГНУЋА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

Приручник за наставнике

ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ
У ГРАЂАНСКОМ ДРУШТВУ

Београд, 2013

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ЗАВОД ЗА ВРЕДНОВАЊЕ КВАЛИТЕТА
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

РАЗВОЈ СИСТЕМА ФУНКЦИОНАЛНОГ
ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА
ОДРАСЛИХ У СРБИЈИ

ОПШТИ СТАНДАРДИ ПОСТИГНУЋА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

Приручник за наставнике

ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ У ГРАЂАНСКОМ ДРУШТВУ

Марија Црнојевић
Исидора Кораћ
Елеонора Влаховић

Београд, 2013

Општи стандарди постигнућа за основно образовање одраслих

Издавач

Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања

За издавача

Мр Драган Банићевић, директор Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања

Уредница

Јелена Најдановић Томић, руководилац Центра за стандарде

Одговорна уредница

Мр Гордана Чапрић, заменица директора

Лекторка

Тања Трбојевић

Дизајн

Мирослав Јовановић

Општи стандарди постигнућа за основно образовање одраслих развијани су током 2011. и 2012. године у оквиру пројекта *Развијање образовних стандарда за крај основног образовања одраслих* Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања уз подршку *Пројекта Друџа шанса – Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији*. Стандарди су објављени у јуну 2013. године у *Правилнику о општим стандардима постигнућа за основно образовање одраслих* („Службени гласник РС”, бр. 13/50).

ISBN 978-86-86715-36-4

САДРЖАЈ

1. Функционално основно образовање одраслих	7
1.1. Приступ основном образовању одраслих у Републици Србији	7
1.2. Профил полазника	10
1.3. Обавезујућа документа	11
2. Образовни стандарди	12
2.1. Појам образовних стандарда	12
2.2. Однос стандарда и исхода у курикулуму.....	13
2.3. Стандарди и дидактичко-методичка апаратура (наставне методе, облици рада са полазницима, планирање наставе, коришћење уџбеника, оцењивање итд.)	15
3. О стандардима за одговорно живљење у грађанском друштву.....	19
3.1. Веза образовних стандарда и курикулума	19
3.2. Примери задатака.....	20
3.2.1. Одговорно живљење у грађанском друштву.....	20
3.3. Примена образовних стандарда у наставном процесу – планирању и реализацији наставе и вредновању исхода учења	24
Глобални план рада.....	32
План остваривања програма за разред	36
План остваривања програма ради се за сваки разред посебно!	38
План припреме за блок-наставу	38
3.4. Стандарди и материјали за учење	43
Интернет адресе/линкови	43
4. Општи стандарди постигнућа за предмет Одговорно живљење у грађанском друштву за трећи циклус	45
Основни ниво	45
Напредни ниво	46
5. Литература.....	47
6. Прилози.....	49
Прилог 1 – Наставни план ФООО	49
7. Радна група за израду стандарда.....	50

Поштоване колегинице и колеге,

Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања развио је стандарде постигнућа за полазнике функционалног основног образовања одраслих. Улога стандарда је да осигурају квалитет образовања, односно да омогуће да сви полазници добију подједнако квалитетно образовање. Наставницима стандарди представљају важан оријентир за свакодневни рад. Очекивани исходи дефинисани у стандардима указују на то докле сви полазници треба да стигну, шта да развију, науче, усвоје. Они им омогућавају не само да „мере“ постигнуће полазника већ, пре свега, да планирају свој наставни рад тако да полазници заиста и остваре та постигнућа.

Успешној реализацији овог значајног посла допринела је подршка и помоћ коју је пружио Пројекат *Друја шанса* – развој система функционалног основног образовања одраслих. Њихова пионирска искуства у успостављању система образовања одраслих, заснованог на модерном функционалном курикулуму, помогла су да се рад на развоју стандарда одвија лако. Експертски тим Пројекта *Друја шанса*, проф. др Снежана Медић, доц. др Љиљана Левков, проф. др Шефика Алибабић, доц. др Александра Пејатовић, Јелена Јаковљевић и Мирјана Милановић, коме се придружио проф. др Александар Бауцал. Експертски тим је током свих фаза рада на стандардима пружао подршку радним групама и у великој мери допринео квалитету стандарда. Исто тако, не мање значајну техничку и логистичку подршку развоју стандарда пружила је вођа Пројекта *Друја шанса*, гђа Анита Јакобсоне.

Приручник који је пред вама треба да помогне наставницима да употребљавају стандарде на начин који доприноси повећању квалитета наставе и учења. Задаци којима су илустровани поједини стандарди јесу посебна вредност овог Приручника. Они могу да се користе за непосредно мерење остварености стандарда, али, пре свега, треба да послуже као идеја и инспирација за креирање нових задатака и нових наставних активности.

Стандарди постигнућа за полазнике функционалног основног образовања одраслих, као и приручници за наставнике, развијани су под „будним оком“ спец. Јелене Најдановић Томић, руководиоца Центра за стандарде, која је стручном подршком и координацијом омогућила да у процес развоја буду укључени релевантни стручњаци за образовање одраслих, стручњаци за поједине наставне предмете, односно научне дисциплине, наставници који непосредно раде са одраслима и децом, стручњаци из Завода. Сви они су великим залагањем и интензивним радом дали значајан допринос унапређењу квалитета образовања одраслих. За квалитет Приручника посебна заслуга припада проф. др Снежани Медић и доц. др Љиљани Левков, које су и ауторке прва два поглавља Приручника.

Желимо вам успешан рад.

Главна и одговорна уредница

1. ФУНКЦИОНАЛНО ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

1.1. Приступ основном образовању одраслих у Републици Србији

Мада је већ више од пола века основно образовање право и обавеза за све грађане, Србија се суочава са проблемом неприхватљиво високог процента становништва без завршеног основног образовања. Готово милион одраслих, старијих од петнаест година, нема завршено основно образовање. У образовном систему Србије нису постојале одговарајуће концепцијске и организационе могућности за решавање овог проблема. Постојећи наставни план и програм за основно образовање одраслих је вишеструко и вишезначно застарео и непримерен је потребама и могућностима учења и образовања одраслих. Такав план и програм оствариван је у само 14 школа за основно образовање одраслих. Тако је основно образовање одраслих било двојакó недоступно одраслима, због недоступности школама које реализују овакав програм као и због незаинтересованости одраслих за неадекватан програм који се нуди.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије је уз подршку фонда ЕУ (ИПА 2008) реализовало пројекат „Друга шанса” у коме је развијен, примењен и евалуиран нови концепт основног образовања за одрасле – функционално основно образовање одраслих (ФООО). Оно омогућава доступност и сврсисходност основног образовања популацији одраслих. ФООО је организациона и програмска целина у систему формалног образовања у којој одрасли стичу основно образовање примерено њиховим потребама, могућностима учења и потребама тржишта рада. Уз основно образовање одраслима је омогућено да стекну и одговарајућу оспособљеност путем обуке. Од школске 2013/14. године, ФООО је званично укључен у образовни систем Србије и чини његов интегрални део.

ФООО уводи новине на два плана: развој новог концепта образовања и на њему заснованог наставног плана и програма за одрасле као и развој мреже школа за његову имплементацију.

Функционално основно образовање одраслих (ФООО) је национални модел основног образовања одраслих, којим се на рационалан, економичан и ефикасан начин остварује доступност образовања одраслима коришћењем постојећих ресурса образовног система Србије. Образовање одраслих уводи се као нова делатност редовних основних школа. Тако је у оквиру постојећег система основних школа и школа за основно образовање одраслих развијена потребна мрежа школа за остваривање ФООО која покрива целу Србију. У седамдесет школа оспособљени су и посебно обучени школски тимови (наставници, стручни сарадници, директори и андрагошки асистенти) за реализацију новог програма за одрасле. Мрежом школа обухваћено је и 75 средњих стручних школа које су припремљене за остваривање 50 програма стручних обука. Концептом ФООО остварена је повезаност основног и стручног образовања отварањем могућности да одрасли истовремено са стицањем основног образовања похађају обуке за једноставна занимања и повећају своју запошљивост.

Основно образовање одраслих, по моделу ФООО, траје три године и остварује се у три циклуса у трајању од по годину дана. У првом циклусу стичу се основе функционалне писмености, у другом и трећем – основе општег образовања и стручне компетенције. Стручне компетенције стичу се путем обуке као једног од облика оспособљавања заснованог на стандардима рада и потребама тржишта рада.

Наставни план и програм ФООО усмерен је ка остваривању утврђених општих исхода тј. кључних компетенција. Општи исходи јесу знања, вештине и вредносни ставови неопходни за квалитетан и одговоран живот и рад у савременом друштву и у програму ФООО постижу се остваривањем предметних исхода. Оствареност општих исхода тј. кључних компетенција као и предметних исхода програма ФООО проверава се на основу Општих стандарда постигнућа за основно образовање одраслих. Општи стандарди постигнућа урађени су за крај првог циклуса и за крај основног образовања за одрасле.

Циљ наставе у првом циклусу јесте основно описмењавање, као и стицање основних елемената функционалне писмености. Наставни план и програм првог циклуса има два дела. Први део је намењен основном описмењавању (неписменима). Остварује се кроз почетну наставу српског језика и математике у укупном трајању од 200 сати (по сто сати за сваки од ових предмета). Други део је намењен стицању основа функционалне писмености у трајању од 355 часова. У први циклус основног образовања одраслих уписују се одрасли који нису похађали основну школу и немају ниједно сведочанство о завршеном разреду или имају сведочанство о завршеном првом, другом или трећем разреду.

Циљ наставе у другом циклусу јесте стицање основа општег образовања и успостављање и развој базичних интелектуалних и социјалних вештина које су неопходне за унапређење квалитета личног, породичног и социјалног живота одраслих, наставак учења, социјалну интеграцију и постепену транзицију ка тржишту рада. У други циклус основног образовања одраслих уписују се одрасли који су завршили први циклус основног образовања одраслих или прва четири разреда основног образовања и васпитања. У други циклус могу да се упишу и одрасли са завршених пет разреда основног образовања и васпитања који се укључују у други део циклуса, с тим да им школа организује допунску наставу по индивидуализованом програму из предмета ФООО које нису похађали у петом разреду у претходном образовању. образовање са завршеним другим циклусом еквивалентно је завршеном петом и шестом разреду основног образовања и васпитања.

Циљ наставе у трећем циклусу јесте завршавање основног образовања и стицање обуке за једноставно занимање. Овај циклус подразумева наставак стицања основног општег образовања и развој стручних компетенција које увећавају запошљивост, омогућавају улазак на тржиште рада или даље стручно образовање. Након завршеног трећег циклуса одрасли су подједнако способљени за даљи наставак образовања, као и за улазак на тржиште рада. У трећи циклус основног образовања одраслих уписују се одрасли који су завршили други циклус

основног образовања одраслих или који имају завршених шест разреда основног образовања. За одрасле који су завршили шест разреда редовног основног образовања организује се индивидуализована допунска настава из нових предмета који су уведени наставним планом ФООО у другом циклусу. Одрасли који су завршили редовно седми разред обавезни су да похађају комплетан трећи циклус.

Организациони облик рада у остваривању Наставног плана и програма основног образовања одраслих је редовна настава која је прилагођена потребама и могућностима одраслих (настава у блоку, за време викенда, вечерња настава, сезонско и дневно прилагођавање њиховим потребама). Прилагођавање се односи и на дужину трајања часа од 30 минута, а који се у ФООО увек реализују у блоковима различитог трајања.

Најзначајнија новина концепта ФООО је образовање и учење које је усмерено на развој кључних компетенција. Развијене кључне компетенције омогућавају да одрасли успешније, квалитетније, активније и конструктивније усмеравају свој лични, породични, радни и друштвени живот. Оне им помажу да се суоче са проблемима и изазовима у свакодневном животу и да се на правилан начин и ефикасно са њима изборе; да се на адекватан начин сналазе и поступају у радном окружењу и у радним ситуацијама; да се одговорно и конструктивно ангажују у циљу побољшавања својих личних и породичних прилика и услова и да у том циљу правилно и одговорно користе расположиве друштвене ресурсе и механизме, као и све властите ресурсе; да на одговарајући начин и сврсисходно користе технолошка помагала и разноврсна комуникациона средства; да се усмере ка наставку образовања и сталном учењу и усавршавању и да се активно, конструктивно и одговорно укључе у живот заједнице у којој живе, као и у процесе у ширем друштвеном окружењу.

У процесу развоја курикулума ФООО израда програма појединачних предмета руковођена је идејом о њиховом учешћу и доприносу развоју општих компетенција. Учесће исхода појединачних предмета у свим кључним компетенцијама главни је основ за њихову формулацију. Критеријум избора садржаја програма предмета је остваривост исхода: „Чему и како овај садржај служи” – његове импликације на когнитивни и делатни план одраслог. Функционализација у избору садржаја предмета није рађена као одговор на питање шта је то што се максимално може искључити из садржаја предмета а да научна област у предмету буде заступљена целовито. Функционализација је рађена у односу на одраслог и његово животно искуство, као одговор на питање који је то минимум критичних знања из једне научне области која су потребна одраслом да разуме свет око себе и функционише успешно према очекиваним друштвеним стандардима. Другим речима, овај курикулум оријентисан на компетенције није отварао питање шта то треба неко да научи да би савладао „основни” програм неког предмета, већ која су то критична знања и вештине које нуде поједине научне области, а неопходна су одраслом да правилно разуме свет око себе, своје понашање, своје улоге и положај у њему, да разуме шта се око њега дешава и зашто се нешто дешава, и на основу тога увиди, уме и разуме шта може да предузме да се ствари дешавају и решавају другачије или да их спречи да се дешавају.

Процес учења који треба да обезбеди развој кључних компетенција код одраслих мора се заснивати на смештању нових знања у контекст свакодневног живота одраслих и налажењу његове практичне примене у многобројним улогама и свакодневним животним и радним ситуацијама одраслог. На тај начин у процесу учења користе се предности искустава и знања које одрастао има и та искуства и знања процес учења одраслих чине практично могућим. Иако је учење у свом крајњем смислу индивидуални чин сваког полазника, оно се као процес најуспешније организује у групи, кроз групну размену и сарадњу, заједничким радом на различитим задацима и у различитим активностима, заједно са другима и уз помоћ и подршку других, увидом у сопствено напредовање и напредовање групе. Због тога је потребно да се ФООО реализује кроз процес редовне наставе.

Исходи ФООО могу се остварити ако наставник користи различите методе и могућности интерактивног рада и рада у малим групама. То значи и да ствара могућности за разне облике и правце разговора и размене са полазницима и међу њима, разматрајући разноврсне, њима интересантне појаве, помажући им да граде аргументе, успостављајући културу дијалога и међу истостишљеницима и међу неистостишљеницима и омогућавајући им да појаве и проблеме сагледавају из различитих углова и из туђе перспективе. За разлику од основног образовања за децу која се у процесу образовања организују у разреде, који подразумевају скупине истог календарског узраста од којих сваки узраст има особене карактеристике психосоцијалног развоја и степена развијености способности за учење, и где образовање и учење имају изразито формативну улогу у развоју личности, као и споља дефинисаних дугорочних циљева образовања – образовање одраслих има сасвим другачије карактеристике. Основно образовање одраслих руководи се прагматичним и краткорочно остварљивим циљевима, пре спољашњом него унутрашњом мотивацијом за учење и веома различитим мотивима, разлозима и интересовањима за укључивање у образовни процес.

Кључ за функционалност јесу наставници и од њихове умешности, околности у којима реализују програм и њихових професионалних компетенција зависи да ли ће овај образовни програм, који је развијен у свим елементима као функционалан, бити као такав и реализован.

1.2. Профил полазника

ФООО је намењен свим одраслим особама старијим од 15 година које нису никада похађале основно образовање или су га напустиле. У програм ФООО не могу се укључити полазници млађи од 15 година јер концепција и карактеристике програма не одговарају млађем узрасту. Полазници ФООО су одрасли који су пропустили прилику да у периоду критичног развоја базичних вештина и способности користе знање као супстрат на коме ће расти и развијати се њихове способности, понашање, мишљење и вештине, који најчешће нису мотивисани да уче, који у великом проценту не верују у вредност образовања и чије су животне околности често угрожавајуће. То су изазови са којима се сусрећу наставници у настојању да ове одрасле особе мотивишу за учење и задрже у образовном процесу. Стопа осипања код ових полазника прелази 30%.

Досадашња искуства у реализацији програма ФООО, у који је уписано преко седам хиљада полазника, показују да интересовање за стицање основног образовања изражавају готово подједнако мушкарци и жене. У похађању програма истрајнији су они који имају нешто повољнији економски статус и више чланова породице са завршеном основном школом.

Већина полазника, преко 80%, припада старосној групи између 15 и 36 година (најстарији полазник има 57 година). Нешто је већи проценат у узрасној групи од 15 до 25 година него 26 до 36 година, али око 10% припада старосној групи од 37 до 47 година. У старијим старосним групама више је жена.

Највеће етничке групе у ФООО чине Роми, око 50%, и Срби око 35% .

Значајан број полазника ФООО, око 34% ожењено је и удато и има децу.

Највећи број, око 70% полазника, живи испод линије сиромаштва и већина је незапослена (62%). Више од половине полазника се бави сезонским пословима, око 20% запослено је на „црно” а око 6% је регуларно запослено са пуним радним временом.

Око 60% полазника је напустило основно образовање у узрасту од 13 до 15 година, а око 30% између 10 и 12 година. Разлог напуштања за већину је незаинтересованост за школу а затим сиромаштво, пресељење породице, запослење и родитељска забрана.

Најснажнији мотиви за повратак у школу су повећана могућност запослења, стицање знања и дипломе а 16% полазника планира даљи наставак школовања.

Најзначајније сметње за редовно похађање наставе су потреба да се заради за породицу (око 30%), здравствено стање у породици и трошкови које захтева похађање ФООО.

2. ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

2.1. Појам образовних стандарда

Савремени образовни системи, као и сам образовни процес, у великој мери се заснивају на утврђеним и дефинисаним стандардима. Стандарди могу да се односе на различите аспекте не само образовног система као целине, већ и образовног процеса који се у систему одвија.

У нашем образовном систему, према одредбама Закона о основама система образовања и васпитања (2009), предвиђено је дефинисање неколико група стандарда, међу којима су општи и посебни стандарди постигнућа, стандарди компетенција за професију наставника и васпитача и њиховог професионалног развоја, стандарди компетенција директора, стандарди квалитета уџбеника и наставних средстава, стандарди квалитета рада установе и др.

Резултати истраживања која прате реформске процесе у образовању у великом броју земаља у свим деловима света, и оним развијеним и оним мање развијеним, показују да, у начелу, стандарди представљају једно од најмоћнијих оруђа за укупно побољшање резултата које образовни систем постиже. Пошто јасно показују шта треба да буду циљеви наставе, стандарди доприносе чвршћем повезивању и узајамном усклађивању свих кључних елемената у образовном процесу – образовног програма (курикулума), саме наставе, вредновања резултата, па и дефинисања одговорности за утврђене резултате.

У нашем образовном систему, како је већ показано, из много разлога и по много чему, основно образовање одраслих једно је од стратешких образовних приоритета. Недавно усвојени стандарди постигнућа у основном образовању одраслих значајно ће допринети да се заиста остваре они главни друштвени циљеви због којих овај сегмент образовног система и постоји. То је једна од главних и уједно огромна корист од ових стандарда.

Али листа разлога због којих су ови стандарди потребни и корисни, као и начина на које се они могу користити, овим је тек отворена.

Стандарди су веома корисни у процесу планирања наставе уопште, јер наставнику пружају могућност да главни нагласак у наставном процесу стави на постепено остваривање стандарда планирајући кораке на том путу. Такође, наставник сам процес води тако што ствара потребне услове за учење, уместо да полазницима преноси или излаже предвиђено градиво.

Овај начин планирања и вођења наставе подразумева и њено прилагођавање групним и индивидуалним карактеристикама полазника, што са своје стране, пак, подразумева стално праћење напредовања и подршку напредовању полазника.

Полазници најефикасније и најквалитетније уче кад су активни и укључени у различите активности у учионици, што доприноси развоју компетенција, и то је корисније и сложеније образовно постигнуће од упамћивања и пригодне репродукције наставних садржаја.

Стандарди омогућавају да се, кроз дугорочно планирање и сврсисходно индивидуално и групно прилагођавање наставе, подрже сви облици учења одраслих који имају потенцијал да доведу до жељених резултата. Уважавање специфичности у начину учења и уважавање различитих видова, облика и начина учења, представља солидну потпору и осигурава конкретну подршку концепту целоживотног учења и његовом практиковању у школским условима.

Захваљујући стандардима могуће је уважавање резултата не само формалног учења (учења које се организовано одвија у оквиру образовног система), већ и неформалног учења (које се збива изван званичних институција образовног система) и информалног учења (оних облика учења који су карактеристични и функционални у условима свакодневног живота, у којима примарни циљ активности није учење, али се оно ипак одвија и то често на ефикасан и квалитетан начин).

На стандардима заснована процена образовног статуса одраслог омогућава да се у систем основном образовања одрасли укључи сагласно компетенцијама којима располаже. Ово значи

да одрасли не мора да наставља основно школовање тамо где га је својевремено прекинуо, нити да обавезно мора да креће од почетка, ако није ни похађао школу. Управо стандарди чине могућим признавање претходног учења и развијених компетенција, који и код нас, као и у другим развијеним образовним системима, постају део законске регулативе.

Напредна и одговорна примена стандарда постигнућа у основном образовању одраслих, за коју је потребно и одређено искуство практиковања и ваљана подршка наставнику, подразумева коришћење стандарда као мотивационог средства за полазника да учи и да постиже више. Стандарди могу да охрабре и наставнике и полазнике да заједно размишљају и планирају стратегије учења у зависности од циљева и сврхе учења, да заједно утврде на које препреке наилазе и да заједно планирају начине да се ове препреке избегну или савладају.

Када се све ово има на уму, јасно је да стандарди постигнућа представљају једну од снажних и поузданих гаранција квалитета образовања и на нивоу система и на нивоу процеса.

У закључку ваља поновити да су стандарди постигнућа једно од најважнијих евалуационих средстава када је потребно утврдити стварно постигнуте резултате у процесу учења тј. степен остварености исхода и ниво развијености компетенција. А о овим потоњима управо следи неколико речи.

2.2. Однос стандарда и исхода у курикулуму

У савременим образовним програмима предметни садржаји више нису сами себи сврха и циљ, већ се појављују у функцији постизања исхода, развоја компетенција и испуњености стандарда. Ова три концепта су уједно и једна од главних окосница многих савремених образовних програма. Композиција савремених образовних програма (курикулума) стога је једноставнија него код ранијих, утолико што више не подразумева гомилање садржаја, а сложенија утолико што се ослања на више међусобно динамички повезаних категорија и димензија. И у нашем курикулуму за функционално основно образовање одраслих, који је од шк. 2013/14. године у редовној примени у систему основног образовања дефинисани су општи исходи (опште компетенције) и предметни исходи. Такође, израђени су стандарди постигнућа повезани са курикулумом који је оријентисан према општим и предметним исходима. Опште компетенције, које су као општи исходи дефинисане у курикулуму, имају снажну подршку у концепту кључних компетенција дефинисаних у одговарајућим законским решењима која регулишу основно образовање одраслих.

Које су сличности и разлике између исхода, компетенција и стандарда и да ли су и зашто сви ови концепти потребни?

Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Једна од њихових улога је да повежу оно чему се стреми у једном образовном систему са наставном и образовном праксом у њему. Кроз исходе се, другим речима, конкретизују и операционализују циљеви образовања. Ова конкретизација и операционализација је потребна стога што се, по правилу, циљеви исказују широко, уопштено, апстрактно и снажно вредносно опредељено, те најчешће остају на декларативном нивоу и тешко се претачу у реални, делатни простор. Исходи показују који и какви резултати учења и наставе одговарају циљевима постављеним или дефинисаним у једном образовном систему.

Може се рећи да стандарди и компетенције такође представљају одређене врсте исхода. Исходи су, дакле, најшира од ове три категорије концепата. Такође, треба рећи да се и исходи, и компетенције и стандарди односе на знања, умења, ставове и вредности ка чијем успостављању и развоју је усмерен образовни процес. Компетенције су специфичне по томе што се односе на знања, умења, ставове и вредности непосредно примењиве и активно коришћене не само у школском, већ и у приватном, друштвеном и радном окружењу.

У сложеном комплету који чине исходи, компетенције и стандарди, ови последњи имају улогу аршина. Стандарди су, наиме, мерни инструменти чијом употребом је могуће утврдити

шта је и у коликој мери развијено и постигнуто. Мерењу помоћу стандарда подлежу и исходи и компетенције. Примена стандарда је један од начина да се о ономе што је стварно постигнуто у образовном процесу не нагађа, већ да се то измери. За систем који је заиста окренут развоју и напредовању, последице примене стандарда су далекосежне и изузетно повољне. Мерење засновано на стандардима пружа обиље повратних информација о квалитету и развојним потребама образовног система, а та заједничка слика се, на својствен и специфичан начин, гради радом и резултатима сваке школе, сваког наставника и сваког ученика/полазника.

Курикулумом функционалног основног образовања одраслих дефинисани су општи исходи тј. кључне компетенције ка чијем развоју су усмерени предметни програми свих предмета и модула. Осим тога, сваки предметни програм је дефинисан на основу предметних исхода – очекиваних резултата учења и наставе. Предметни садржаји су бирани циљано и функционално, с обзиром на дефинисане кључне компетенције и предметне исходе. Општи циљ ФООО дефинисан је управо у духу компетенција, као успостављање и унапређивање знања, вештина, вредности и ставова неопходних за проактивно и конструктивно решавање проблема и суочавање са изазовима у свакодневном животу, унапређивање породичних и личних услова живота, обављање једноставних послова и адекватно поступање у радним ситуацијама и радном окружењу, даље образовање и активно учешће у друштвеној заједници.

Процес израде стандарда постигнућа у функционалном основном образовању одраслих био је снажно ослоњен на дефинисане компетенције и предметне исходе у курикулуму ФООО. У наредном периоду може се очекивати даље усавршавање курикулума на темељу показатеља прикупљених применом стандарда, а потом и даље прилагођавање стандарда. Као што је већ речено, исходи, компетенције и стандарди не представљају статичне, већ динамичне категорије, и то не само из угла њихових узајамних односа, већ и из угла фундаменталних карактеристика сваке од њих понаособ.

Очекивани општи исходи тј. кључне компетенције по први пут су у нас систематски дефинисане управо у курикулуму ФООО. Кључне компетенције су један од интегративних фактора курикулума, а у њиховом развоју учествују сви предмети и модули. Ево листе и кратког описа тих компетенција:

Језичка писменост се односи на оспособљеност да се изразе идеје, осећања, чињенице и мишљења у усменом и писаном облику, на матерњем језику, у различитим друштвеним, културним и комуникацијским контекстима (у породици, у радном и друштвеном окружењу, у радном и слободном времену). Ова компетенција обухвата и слушање, усмени говор, читање и писање у комуникацији на страном језику.

Математичка писменост се огледа у коришћењу математичког размишљања и основних математичких појмова у решавању проблема у ситуацијама у свакодневном животу и поимању простора и односа у њему.

Основе научне писмености значе оспособљеност за коришћење стечених знања, вештина и умења у уочавању, разумевању и објашњавању природних појава.

Дигитална писменост представља ефикасно, функционално и одговорно коришћење различитих савремених информационо-комуникационих средстава у раду, слободном времену и комуникацији.

Управљање сопственим учењем препознаје се по оспособљености да се организује сопствено учење и да му се организовано приступи, самостално или у групи и по спремности за продужено и стално, другим речима, целоживотно учење у различитим ситуацијама. У ову компетенцију укључена је и умешност у отклањању и савладавању препрека у успешном учењу.

Решавање проблема је компетенција која се састоји од препознавања, објашњавања и решавања проблема уз коришћење знања и вештина стечених у различитим областима.

Социјалне интеракције и сарадња са другима укључује свако понашање које је у служби ефикасне и конструктивне комуникације у друштвеном животу појединца и у циљу ненасилног решавања конфликта.

Грађанска одговорност за демократију значи активно и одговорно учешће у грађанском животу засновано на знању о најважнијим друштвеним и политичким вредностима, концептима и структурама.

Здравствене компетенције подразумевају преузимање одговорности за сопствено здравље и здравље породице, чување здравља и препознавање утицаја различитих начина живота и животних навика на одржање и унапређивање здравља.

Еколошке компетенције укључују активан однос према очувању и унапређењу околине.

Иницијативност и предузетништво односе се на спремност да се идеја преточи у активност, да се покрене промена, да се прилагоди иновацијама, да се преузме ризик, да се планира и управља активностима ради остварења постављених циљева.

Културна свест, мултикултуралност и креативност као компетенција односе се на осетљивост, прихватање постојања и позитивно вредновање различитости у социјалном, културном, етничком, религијском и стваралачком домену, уз разумевање значаја и уважавање креативног изражавања идеја, искустава и емоција кроз различите медије.

2.3. Стандарди и дидактичко-методичка апаратура (наставне методе, облици рада са полазницима, планирање наставе, коришћење уџбеника, оцењивање итд.)

Парафразирајући једну од полазних премиса неких од система квалитета у образовању, долазимо до тога да одговорност за учење (одговорност да ће нешто бити научено) сноси онај који учи, док образовне установе, а ми ћемо рећи пре свега наставници, „само” обезбеђују услове да се процес поучавања дешава (Zech, R., 2007). Описана ситуација постаје комплекснија када је, с једне стране, онај који учи, одрастао полазник, на веома ниском нивоу формалног образовања, а с друге стране, када наставник треба да обезбеди такве услове који ће полазнику бити јака подршка за постизање исхода учења који су дефинисани стандардима.

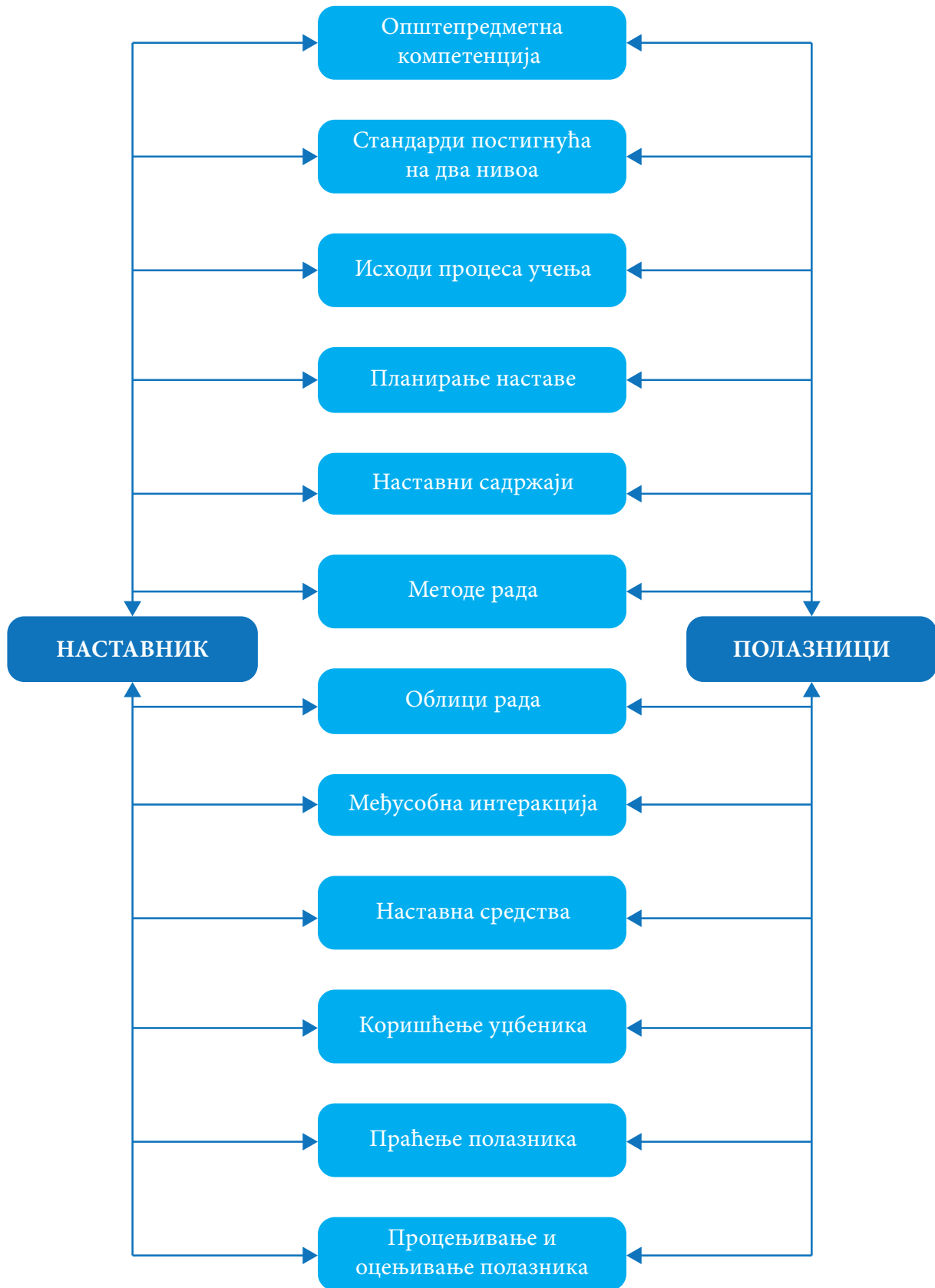
Наставник процесом поучавања/учења може да управља симултано користећи више елемената наставне ситуације. Међусобна повезаност елемената наставног процеса, које наставник креира и користи, као и деловање овог сложаја, који наставник ставља у функцију у комуникацији са полазником, са исходима процеса учења, општепредметном компетенцијом и стандардима постигнућа полазника приказана је у схеми број 1.

Већ на први поглед схема указује на сложеност процеса поучавања/учења, која, с једне стране, потиче од бројности елемената укључених у процес, а с друге стране, што сваки од елемената делује на друге елементе, који опет, и појединачно и заједнички, делују на било који од елемената који бисмо издвојили. Из угла актера овог процеса, није нимало лак задатак поучавања за наставника, и нимало лакши задатак за учење за одраслог полазника.

Настава у оквиру новог концепта функционалног основног образовања одраслих конципирана је као настава оријентисана на исходе процеса учења, који заједнички чине одређене компетенције, чија развијеност треба да буде усклађена са прописаним стандардима. У оквиру оваквог концепта, и настава, и улога наставника и улога полазника морају да претрпе одређене измене.

Оно чиме наставник у свом раду треба првенствено да се руководи јесу: 1) **општепредметна компетенција** која, у ствари, представља одговор на питање: Зашто полазнику треба тај предмет? Шта ће он од онога што је учио у оквиру тог предмета бити у стању да уради у свом животу, изван образовне ситуације, и то успешно? Подсећања ради, компетенције почињу да се изграђују током наставног процеса, али је најбитније да оне дођу до изражаја када полазник изађе из наставног процеса; 2) **исходи процеса учења** садрже одговоре на питање: Шта полазник треба на крају одређеног циклуса образовања да зна и уме, као и какве ставове да поседује; 3) **стандарди постигнућа полазника** дају одговор на питање: До којег нивоа, основног или напредног, полазник мора да има усвојена знања, развијене вештине и ставове да би успешно завршио образовни процес у оквиру формалног образовања.

Схема број 1: Међусобна повезаност елемената наставног процеса са исходима процеса учења, општепредметном компетенцијом и стандардима постигнућа полазника

Почев од планирања наставе, као и током целокупне њене реализације, наставник треба све елементе овог процеса да стави у функцију подршке постизању прописаних исхода на нивоима предвиђеним стандардима и остваривању општепредметне компетенције. У оваквој

концепцији рада нису наставни садржаји оно чиме се наставник првенствено руководи, већ и садржаје, као и методе и облике рада, наставна средства, садржај уџбеника и начин њиховог коришћења, праћење, процењивање и оцењивање постигнућа полазника, у најоптималнијој комбинацији, усмерава ка досезању исхода, стандарда и општепредметне компетенције. Међусобна интеракција између наставника и одраслих полазника представља посебно важну и специфичну компоненту овог процеса. Важна је компонента имајући у виду подршку потребну полазницима да надокнаде пропуштено, а специфична, јер, за разлику од деце, одрасли полазници најчешће располажу, у неким животним областима, и богатијим животним искуством од наставника. Ова чињеница може да буде полазиште за размишљање наставника о томе како да релевантно животно искуство полазника уведе у наставну ситуацију и тиме нађе још једно упориште у ходу ка исходима, стандардима и компетенцијама који треба да се остваре. На овај начин успоставља се цикличан однос између компетенција које полазници већ поседују, које уносе у наставни процес као подршку процесу учења, да би из њега понели нове компетенције које ће бити у функцији у реалним животним ситуацијама.

3. О стандардима за Одговорно живљење у грађанском друштву

3.1. Веза образовних стандарда и курикулума

Предмет Одговорно живљење у грађанском друштву обухвата различите домене свакодневног живота и потреба одраслих људи, тако да су у њему окупљени различити садржаји, што овај предмет чини сложеним и другачијим од осталих. Теме које предмет обухвата крећу се у широком распону, од права и одговорности грађанина, као актера у локалном и ширем друштвеном, политичком и формалном окружењу, преко оних који се односе на животне вештине потребне у различитим видовима комуникације и социјалне интеракције, до оних које су од посебног значаја за очување и унапређење здравља, личног и породичног живота.

Предметни исходи су формулисани на основу стварних активности које одрасли људи предузимају у реалним животним ситуацијама, у настојању да реше реалне животне проблеме на које наилазе и потреба које у том погледу имају. Овако формулисани исходи лако се и природно повезују са темама и садржајима, њихова веза је лако видљива. Такође је логична и видљива веза између стандарда и исхода. Захваљујући томе, наставнику ће бити релативно лако да у настави функционално везује стандарде за исходе и исходе за садржаје.

Предмет је организован у две области: Грађанско образовање и Одговорно живљење. Ако се погледају прва четири стандарда на основном нивоу, препознаје се да су везани за прву тему ове области: Грађанин, његова права и одговорности и Насиље и мир у околини. Међу дефинисаним исходима јасно се може видети да се прва два исхода везују за ове стандарде. Како су у програму садржаји јасно подељени по темама и исходи представљени одговарајућим редом, тако да прате садржаје, тако су и стандарди поређани по одговарајућем редоследу.

3.2. ПРИМЕРИ ЗАДАТАКА

3.2.1. ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ У ГРАЂАНСКОМ ДРУШТВУ

1. Област ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ

О.3.ОЖ.1.1.3. Препознаје различите облике нетолеранције, насиља, дискриминације и предрасуда у сопственом и понашању других.	Основни ниво
<p>Родитељи не брину о детету како се храни, да ли довољно спава и да ли је обучено у складу с временом. По Вашем мишљењу то је:</p> <p>а) физичко насиље; б) емоционално насиље; в) сексуално насиље; г) занемаривање.</p>	
<p>Решење: г) занемаривање</p>	

О.3.ОЖ.2.1.1. Разликује облике остваривања и кршења људских права.	Напредни ниво
<p>Заокружите слово испред реченице у којој препознајете кршење људских права.</p> <p>а) Мира је добила позив за гласање за председника државе. б) Зоран зарађује новац тако што продаје робу на пијаци, има 12 година и не иде у школу. в) У општини су склопили брак Алма и Марко који су различите вере.</p>	
<p>Решење: б) Зоран зарађује новац тако што продаје робу на пијаци, има 12 година и не иде у школу.</p>	

О.3.ОЖ.1.1.7. Користи услуге локалне самоуправе.	Основни ниво
<p>Желите да добијете личну карту. Када прикупите сва потребна документа предајете их у:</p> <p>а) општину; б) полицијску станицу.</p>	
<p>Решење: б) полицијску станицу</p>	

О.3.ОЖ.1.1.8. У решавању заједничких проблема показује иницијативу и удружује се са осталим грађанима.	Основни ниво
<p>Грађанска иницијатива је важна зато што:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) омогућава сваком грађанину активно учешће у покретању решавања важних питања друштва; б) обезбеђује директно учешће у доношењу закона; в) омогућава грађанима да зараде додатне приходе. 	
<p>Решење:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) омогућава сваком грађанину активно учешће у покретању решавања важних питања друштва 	

О.3.ОЖ.2.1.4. Разликује надлежност републичке и локалне власти.	Напредни ниво
<p>Заокружите шта је у надлежности локалне самоуправе:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) усвајање закона; б) избор чланова владе; в) организација јавног саобраћаја на нивоу општине или града. 	
<p>Решење:</p> <ul style="list-style-type: none"> в) организација јавног саобраћаја на нивоу општине или града. 	

О.3.ОЖ.2.1.3. Проверава веродостојност информација.	Напредни ниво
<p>Ако Вам комшиница каже да деца више неће добијати вакцине бесплатно већ ће родитељи морати да плате, Ви ћете да урадите следеће:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) отићи ћете у центар за социјални рад и тражити новчану помоћ; б) позајмићете новац и водити децу на вакцинисање; в) отићи ћете у дом здравља и питати да ли је то тачно. 	
<p>Решење:</p> <ul style="list-style-type: none"> в) отићи ћете у дом здравља и питати да ли је то тачно 	

2. Област ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ

О.3.ОЖ.1.2.9. Избегава наређивање, претњу и осуђивање у свакодневној ситуацији.	Основни ниво
<p>Заокружите три реченице које подстичу сукоб.</p> <p>Боље би било да слушаш шта ти се каже.</p> <p>б) Шта си чекао толико дуго, сам си крив.</p> <p>в) Престани да се жалиш, то мораш да урадиш и готово.</p> <p>г) Шта је било било је, договорићемо се како ћемо даље.</p>	
<p>Решење:</p> <p>а) Боље би било да слушаш шта ти се каже.</p> <p>б) Шта си чекао толико дуго, сам си крив.</p> <p>в) Престани да се жалиш, то мораш да урадиш и готово.</p>	

О.3.ОЖ.1.2.7. Примењује правила формалне комуникације у адекватним ситуацијама.	Основни ниво
<p>Како гласи правилно обраћање службенику на шалтеру у пошти?</p> <p>а) Добар дан.</p> <p>б) Ђао!</p> <p>в) Здраво!</p> <p>г) Где си?</p>	
<p>Решење:</p> <p>Добар дан.</p>	

О3.ОЖ.2.2.1. Повезује фазе породичног развоја и задатке породице у тој фази.	Напредни ниво
<p>Којој фази породичног развоја припада задатак почетног прихватања родитељске улоге и преузимања родитељске одговорности?</p> <p>а) породица са малим дететом;</p> <p>б) породица са предшколским дететом;</p> <p>в) породица са школским дететом.</p> <p>Заокружите тачан одговор.</p>	
<p>Решење:</p> <p>а) породица са малим дететом</p>	

О.3.ОЖ.2.2.2. Примењује стратегије којима се постижу позитивни васпитни ефекти.	Напредни ниво
<p>Када се по правилу постижу позитивни васпитни ефекти? Уколико родитељи:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) строго контролишу и кажњавају децу. б) договарају правила понашања са децом, благи су али одлучни. в) допуштају деци велику слободу, без увођења правила. <p>Заокружите тачан одговор.</p>	
<p>Решење: б) договарају правила понашања са децом, благи су али одлучни</p>	

О3.ОЖ.1.2.8. Разликује ситуације у којима се користи формална/неформална комуникација.	Основни ниво
<p>Заокружите решење сукоба које се сматра најприхватљивијим.</p> <ul style="list-style-type: none"> а) Сукоб се увек мора завршити победом једне стране. б) У сукобу се може постићи договор две стране, и да обе буду задовољне. в) Једна страна у сукобу увек је на губитку. 	
<p>Решење: б) У сукобу се може се постићи договор две стране, и да обе буду задовољне.</p>	

О3.ОЖ.1.2.4. Повезује начин задовољавања дечјих потреба са васпитањем.	Основни ниво
<p>Која од наведених тврдњи означава да родитељи знају шта је пресудно важно за успешно васпитање деце?</p> <ul style="list-style-type: none"> а) Дечје потребе су мање важне за успешно васпитање, важније је научити децу да буду послушна и покорна. б) Успешно васпитање деце повезано је само с тим колико је мајка присутна у кући. в) Успешно васпитање деце повезано је са начином на који родитељи задовољавају дечје потребе – од тога да им обезбеде храну, кров над главом и сигурност до тога да их воле и поштују. <p>Заокружите тачан одговор.</p>	
<p>Решење в) Успешно васпитање деце повезано је са начином на који родитељи задовољавају дечје потребе – од тога да им обезбеде храну, кров над главом и сигурност до тога да их воле и поштују.</p>	

3.3. ПРИМЕНА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА У НАСТАВНОМ ПРОЦЕСУ – ПЛАНИРАЊУ И РЕАЛИЗАЦИЈИ НАСТАВЕ И ВРЕДНОВАЊУ ИСХОДА УЧЕЊА

У планирању и реализацији наставе Грађанског образовања и Одговорног живљења, као области које заједно са Предузетништвом чини модул Основне животне вештине, наставник треба да се ослања на све дате елементе програма – стандарде, исходе, компетенције, садржај и задатке. Сви поменути елементи програма треба да допринесу мењању позиције одрасле особе од пасивног посматрача до активног, компетентног и одговорног грађанина који користи своја грађанска права поштујући права других и који се понаша у складу са обавезама које има у друштву.

Програм је организован у осам домена. Међутим, при планирању и реализацији наставе неопходно је њихово стално међусобно повезивање, односно примењивање интегрисаног приступа и функционалног повезивања с другим предметима и свакодневним животом полазника.

Рад са полазницима захтева од наставника да уваже њихово животно искуство, одређен фонд знања и вештина, као и њихове ставове и вредности. У раду треба примењивати поступак од познатог ка мање познатом и од једноставнијег ка сложенијем, с тим да се све време прави веза између компетенција које полазници већ поседују, које уносе у наставни процес и нових које треба да развију. С друге стране, потребно је доста времена и рада на трансформацији оних ставова и вредности које их ометају да узму пуно учешће у друштву, искористе своја грађанска права и покажу иницијативу. Како се ставови и вредности тешко мењају, важан је правилан избор метода и техника рада, као и извесно стрпљење до појаве очекиваних ефеката.

Редослед наведених исхода не указује на њиховов значај, као што ни везивање за један домен не значи да се тај исход не очекује и код других домена. На пример, исходи *иpейознаје и руководи се у свом йонашању йравима и одйоворностйима одраслој йрађанина* или разликује изворе информација и вреднује их с обзиром на врсту и поузданост, иако су наведени уз први, односно трећи домен, свакако припадају целокупној области Грађанског образовања.

Наставници имају слободу у планирању којим редоследом ће поједине садржаје обрађивати, на који начин ће то радити, али увек настојећи да их међусобно повезују и да то води ка дефинисаним исходима. Ширину и дубину обраде неког садржаја одређују стандарди који су дати у два нивоа, као и способности и интересовања полазника.

Постоје бројне методе и технике које се могу користити у раду са полазницима у реализацији овог програма (рад у малим групама, дискусија, играње улога...). Како се настава одвија у малим групама, она се може организовати тако да сви полазници добију одговарајући простор за активно учествовање. Фокус програма је на стандардима и исходима предмета, а садржај и активности су средство за њихово остварење. Имајући у виду да су полазници одрасле особе са извесним животним искуством, треба користити оне методе које су за њих подстицајне и које омогућавају да што више полазника активно учествује. Код осетљивих тема добродошле су технике које омогућавају да се о њима расправља у „као да” ситуацији, играњем улога или симулацијом.

При избору метода и техника наставник треба да има у виду њихову функционалност за одређене исходе, њихове предности и недостатке. Тако, на пример, дискусија је одличан начин рада са полазницима јер помаже у разумевању, откривању и упоређивању различитих перспектива, сагледавању и преиспитивању различитих стајалишта. Осим као подстрек за развој когнитивних способности, омогућава полазницима да уче како да артикулишу и јасно изразе своје мишљење, да слушају друге и прихватају могућност различитих гледишта, упоређују различита мишљења и њихове последице, преиспитују сопствено мишљење. Међутим, треба имати у виду да може бити тешка за праћење и фокусирање. Дешава се да се дискусија удаљи од теме, да неки полазници доминирају, док су други пасивни, да се износи мишење без

аргумената, да у жару дискусије дође до изношења непоштовања појединих полазника и сл. То може одузети доста времена, довести до конфликтних ситуација (ако се добро не води), а да се не постигне жељени циљ.

У наставном процесу се могу користити активности код којих је фокус на праћењу и вредновању како је текла организација те активности, каква је била сарадња полазника, да ли су поштоване процедуре, како се уочавају тешкоће, да ли се идентификују могући помагачи, како се размењује искуство и друго. То су вештине које имају велику трансферну вредност за реализацију свих садржаја који се обрађују у овој области, али и шире у целом модулу Основне животне вештине, и наравно у свакодневном животу полазника.

Програм је тако конципиран да полазници могу брзо и лако да примене научено у свакодневном животу. Зато наставник треба да користи примере из окружења блиског полазницима, да бира одговарајуће појаве из друштвеног контекста непосредне прошлости и садашњости и да припрема разноврстан материјал који најбоље одговара садржају, исходима и циљевима предмета. Они се могу наћи у различитим изворима – новине, ТВ, радио, филмови, догађаји у локалној заједници. Полазнике треба охрабривати да и сами проналазе материјале који су погодни за обраду на часовима. Одговарајући филмови (изабрани делови) посебно су погодни за предмет Грађанско образовање јер подстицајно делују на полазнике да искажу мисли, осећања и ставове, да учествују у дискусији, аргументују сопствено мишљење и чују туђе.

За подстицање активности полазника изузетно су важна питања која им се постављају. Она би требало да буду унапред припремљена, са свешћу шта се њима жели постићи у односу на исходе, јасна, захтевна али не и сувише компликована, по тежини различита да би подстакла учешће већег броја полазника. Питања добијају пун смисао уколико су праћена одговарајућом повратном информацијом од стране наставника као и других полазника. Повратна информација може бити и ново питање, парафразирање или похвала.

У реализацији програма наставници имају различите улоге. Они пружају информације, осмишљавају, организују и усмеравају активности полазника, креирају атмосферу у којој се настава одвија, дају повратну информацију, процењују њихово напредовање.

Примери задатака који су дати у овом материјалу помажу наставнику у осмишљавању како да прати и вреднује напредовање полазника. Циљ је препознавање, утврђивање промена на нивоу знања, вештина и ставова. У том смислу, могу се користити захтеви у којима се проверава како полазник примењује научено и да ли исказује иницијативу. Сваку промену, посебно у исказаним ставовима полазника, треба похвалити и подржати јер су оне основ понашања. Постигнуће полазника није само показатељ њиховог напредовања, већ и информација наставнику да ли се активности на часу одвијају у жељеном правцу.

Наставници у свом раду могу користити постојеће приручнике грађанског васпитања за основне школе, друге приручнике релевантне за образовање за демократију и грађанско друштво као и специјализоване сајтове на којима се могу наћи одговарајући текстови, примери, идеје за активности. Активности на часу треба да се одвијају у атмосфери где доминира поверење, поштовање различитости, међусобно уважавање, конструктивна комуникација, демократске процедуре. Наставник је главни креатор климе на часу и треба да буде свестан да се и на тај начин доприноси остварењу исхода предмета.

У табели која следи дати су образовни стандарди, исходи и наставни садржаји за област Грађанско образовање као пример повезаности стандарда, исхода и садржаја.

Област	Домен	Стандарди		Исходи	Наставни садржаји
		Основни ниво	Напредни ниво		
1. ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ	1. Грађанин, његова права и одговорности	<p>О.З.О.Ж. 1.1.1. Наводи права и одговорности које има као грађанин.</p> <p>О.З.О.Ж. 1.1.2. Својим понашањем и поступцима показује да уважава и поштује права других.</p>	О.З.О.Ж. 2.1.1. Разликује облике остваривања и кршења људских права.	Препознаје и руководи се у свом понашању правима и одговорностима одраслог грађанина.	<ul style="list-style-type: none"> – Вештине, ставови и вредности одговорног грађанина – Права грађана – ЕУ повеља о социјалној сигурности (право на здравље, рад, образовање и социјалну заштиту) – Услови и начини остваривања права грађана – Одлике људских права (неотуђивост, универзалност, недељивост) – Врсте права – људска и права детета – Одговорност одраслих (лична, породична, грађанска)
	2. Насиље и мир у околини	<p>О.З.О.Ж. 1.1.3. Препознаје различите облике нетолеранције, насиља, дискриминације и предрасуда у сопственом и понашању других.</p> <p>О.З.О.Ж. 1.1.4. У ситуацијама насиља, дискриминације, нетолерантности и изражавања предрасуда, испољава понашања и ставове којима доприноси њиховом сузбијању.</p>	О.З.О.Ж. 2.1.2. Идентификује узроке и могуће последице различитих врста нетолеранције, насиља, дискриминације и предрасуда.	Конструктивно учествује у спречавању насиља, предрасуда, дискриминације, нетолерантности у породичном, микро и макро окружењу.	<ul style="list-style-type: none"> – Насиље у нашој околини – врсте насиља (физичко, емоционално, сексуално, занемаривање) – Механизми групног притиска – Вештине одупирања притисцима групе – Спречавање насиља и постизање мира – Стереотипи и предрасуде – Толеранција

Област	Домен	Стандарди		Исходи	Наставни садржаји
		Основни ниво	Напредни ниво		
1. ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ	3. Информације у јавним средствима информисања	<p>О.З.О.Ж. 1.1.5. Проналази правовремено потребне информације на различите начине и на одговарајућим местима.</p> <p>О.З.О.Ж. 1.1.6. Користи приватне и јавне информације одговорно у приватној и јавној комуникацији.</p>	<p>О.З.О.Ж. 2.1.3. Проверава веродостојност информација.</p>	<p>Користи постојеће механизме за приступ информацијама правовремено и на одговарајући начин.</p> <p>Разликује јавне и приватне информације и одговорно их користи у јавној и приватној комуникацији.</p> <p>Разликује изворе информација и вреднује их с обзиром на врсту и поузданост.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Врсте и значај средстава јавног информисања: сличности, разлике, специфичности, могућности, предности – Врсте јавних информација (вести, огласи, извештаји, поруке, обавештења, упозорења, рекламе): карактеристике, разлике, примери – Интернет као средство јавног информисања: карактеристике, могућности и нови облици комуникације (електронска пошта, друштвене мреже, поруке и информације у мобилној телефонији и сл.): карактеристике, предности, ризици, могућности заштите – Истинитост информација и екстремне злоупотребе у јавном информисању, медијска манипулација (тероризам, педофилија, трговина људима, финансијске преваре, говор мржње): личне и друштвене последице, примери – Медији и основне људске и моралне вредности (пример „жуте штампе”) – Улога средстава јавног информисања у кризним ситуацијама (природне непогоде, стања опште опасности, социјални нереди и сл.), примери.

Област	Домен	Стандарди		Исходи	Наставни садржаји
		Основни ниво	Напредни ниво		
1. ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ	4.Функционисање републичке власти и локалне заједнице, грађанска иницијатива и активности	<p>О.З.О.Ж. 1.1.7. Користи услуге локалне самоуправе.</p> <p>О.З.О.Ж. 1.1.8. У решавању заједничких проблема показује иницијативу и удружује се са другим грађанима.</p>	<p>О.З.О.Ж. 2.1.4. Разликује надлежности републичке и локалне власти.</p> <p>О.З.О.Ж. 2.1.5. Разликује законодавну од извршне власти</p>	<p>Препознаје структуру републичке и локалне власти и идентификује надлежности локалне самоуправе.</p> <p>Идентификује послове којима се бави општина.</p> <p>Разликује основне врсте и могуће доприносе удружења на локалном нивоу.</p> <p>Препознаје значај и улогу грађанске иницијативе и активизма у побољшању живота на локалном нивоу и планира локалну акцију.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Карактеристике и функционисање републичке и локалне власти (контакти, сарадња, ресурси) – Структура републичке и локалне власти (законодавна и извршна власт) – Надлежности локалне самоуправе (послови којима се бави општина: комунални, урбанизам, саобраћај, заштита и унапређивање животне средине, образовање, здравство, култура и спорт, економски развој, информисање) – Организације грађана – терминолошка разноврсност – Грађанска иницијатива – могућност учешћа у решавању проблема на локалном нивоу – Удружења на локалном нивоу и њихов допринос развоју локалне самоуправе (шта је удружење, врсте удружења, процедура оснивања удружења на локалном нивоу) – Грађански активизам – значај и улога; планирање локалне акције

Област	Домен	Стандарди		Исходи	Наставни садржаји
		Основни ниво	Напредни ниво		
1. ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ	5. Европска унија и процес европских интеграција	О.З.О.Ж. 1.1.9. При доношењу одлука примењује европске вредности.	О.З.О.Ж. 2.1. 6. Уме да наведе принципе на којима почива ЕУ	<p>Образложе предности и ризике интеграције РС у ЕУ.</p> <p>Користи европске вредности приликом доношења одлука, приликом процењивања понашања појединаца</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Настанак и главне институције ЕУ, начин функционисања и доношења одлука (Европски парламент, Европска комисија, Савет Европе, остала тела и агенције) – Основна документа, Устав, декларације и уговори ЕУ – разграничавање права, обавеза и надлежности ЕУ и земаља чланица – Етничка, религијска, културна и језичка разноврсност Европе – богатство разноликости и велики изазов за постизање хармоничних односа и дефинисања права и слобода појединих народа, религија, културних и осталих група – Предуслови за приступање процесу интеграција – гаранција стандарда и квалитета у многим појединачним областима, али и суочавање са рестрикцијама и ограничавањем суверенитета – Основни принципи функционисања ЕУ као заједнице – поштовање људских права на свим нивоима, мобилност, права потрошача и корисника, заштита природе – Слободан проток људи, роба, капитала и услуга

Област	Домен	Стандарди		Исходи	Наставни садржаји
		Основни ниво	Напредни ниво		
1. ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ					<ul style="list-style-type: none"> – Поједностављење свих процедура, уз ризик губљења тајности информација и личних података – Основни принципи социјалног функционисања ЕУ – Поштовање људских права на свим нивоима, заштита слабих и маргинализованих, јак социјални систем солидарности, полна и родна равноправност, социјална правда – Образовање у Европској унији – Република Србија у процесу придруживања Европској унији – предности и изазови за друштво и за појединца

Како би наставници што успешније реализовали и планирали наставу, следе примери припрема.

ГЛОБАЛНИ ПЛАН РАДА

Наставни предмет: **Одговорно живљење у грађанском друштву**

Циклус функционалног основног образовања одраслих: **Други**

Име и презиме наставника:

Школа:

Број часова у циклусу: **50+5**

<p>ОПШТИ ИСХОДИ ФООО</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Језичка писменост - Математичка писменост - Основе научне писмености - Дигитална писменост - Управљање сопственим учењем - Решавање проблема - Социјалне интеракције и сарадња са другима - Грађанска одговорност у/за демократију - Здравствене компетенције - Еколошке компетенције - Иницијативност и предузетништво - Културна свест, мултикултуралност и креативност
-------------------------------------	--

<p>ИСХОДИ ПРЕДМЕТА ЗА ЦИКЛУС</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Препознаје и руководи се у свом понашању правима и одговорностима одраслог грађанина. – Конструктивно учествује у спречавању насиља, предрасуда, дискриминације, нетолерантности у породичном, микро и макро окружењу – Користи постојеће механизме за приступ информацијама правовремено и на одговарајући начин. – Разликује јавне и приватне информације и одговорно их користи у јавној и приватној комуникацији. – Разликује изворе информација и вреднује их с обзиром на врсту и поузданост. – Користи европске вредности приликом доношења одлука, приликом процењивања понашања појединаца и група. – Располаже вештинама интерперсоналне комуникације. – Препознаје значај и поседује стратегије ненасилног решавања конфликта. – Препознаје и примењује основне принципе здравог начина живота и заштите здравља. – Схвата значај заштите сексуалног и репродуктивног здравља и познаје основне принципе њиховог очувања. – Познаје различите начине превенције полно преносивих инфекција и ХИВ-а/АИДС-а. – Препознаје значај превенције злоупотребе психоактивних супстанци (дуван, алкохол, дрога) и зна последице коришћења истих.
<p>ТЕМЕ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Грађанин, његова права и одговорности 2. Насиље и мир у околини 3. Здравствено образовање кроз животне вештине 4. Информације у јавним средствима информисања 5. Животне вештине

<p style="text-align: center;">СТАНДАРДИ</p>	<p>Основни ниво</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.1.1. Наводи права и одговорности које има као грађанин.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.1.2. Својим понашањем и поступцима показује да уважава и поштује права других.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.1.3. Препознаје различите облике нетолеранције, насиља, дискриминације, нетолерантности и изражавања предрасуда, испољава понашања и ставове којима доприноси њиховом сузбијању.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.1.4. У ситуацијама насиља, дискриминације, нетолерантности и изражавања предрасуда, испољава понашања и ставове којима доприноси њиховом сузбијању.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.1.5. Проналази правовремено потребне информације на различите начине и на различитим местима.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.1.6. Користи одговорно приватне и јавне информације у приватној и јавној комуникацији.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.2.7. Примењује правила формалне комуникације у адекватним ситуацијама.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.2.8. Разликује ситуације у којима се користи формална/неформална комуникација.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.2.9. Избегава наређивање, претњу и осуђивање у свакодневној ситуацији.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.2.10. Решава конфликт тако што тражи обострано прихватљива решења.</p> <p>Напредни ниво</p> <p>ОЗ.ОЖ.2.1.1. Разликује облике остваривања и кршења људских права.</p> <p>ОЗ.ОЖ.2.1.2. Идентификује узроке и могуће последице различитих врста нетолеранције, насиља, дискриминације, предрасуда.</p> <p>ОЗ.ОЖ.2.1.3. Проверава веродостојност информација.</p>
<p style="text-align: center;">ПЛАН ПРАЋЕЊА НАПРЕДОВАЊА ПОЛАЗНИКА</p>	<p>1. Портфолио:</p> <ul style="list-style-type: none"> • задаци за праћење напредовања полазника • материјали за самоевалуацију полазника • други задаци за полазника • други продукти полазника <p>2. Андрагошка свеска наставника</p>

МАТЕРИЈАЛ ЗА НАСТАВУ И УЧЕЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> • Водич за наставника за предмет Одговорно живљење у грађанском друштву • Материјал за полазнике за предмет Одговорно живљење у грађанском друштву • Материјал на ЦД-у за полазнике и наставнике • Посебно припремљени материјал
-------------------------------------	---

Ред. бр. теме	Ред. бр. блока	Назив теме/блока	Број часова	
			За тему	За блок
1. тема		Грађанин, његова права и одговорности Насиље и мир у околини	12+3	
	1. блок	Грађанин, његова права и одговорности		6+2
	2. блок	Насиље и мир у околини		6
2. тема		Здравствено образовање кроз животне вештине	14 + 2	
	1. блок	Репродуктивно и сексуално здравље		4+2
	2. блок	ППИ и ХИВ		5
	3. блок	Превенција злоупотребе психоактивних супстанци		5
3. тема		Информације у јавним средствима информисања	12	
	1. блок	Информације		6
	2. блок	Средства информисања		6
4. тема		Животне вештине	12	
	1. блок	Вештине ненасилне комуникације		6
	2. блок	Ненасилно решавање конфликта		6

ПЛАН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА ЗА РАЗРЕД*

Школа:

Име и презиме наставника:

Наставни предмет: **Одговорно живљење у грађанском друштву**Циклус функционалног основног образовања одраслих: **Трећи**Разред: **VIII**

Назив теме 1 ¹	Исходи предмета повезани са темом 1	Стандарди повезани са темом 1	Општи исходи повезани са темом 1	Садржаји који се односе на тему 1	Време за реализацију теме 1 (месец и број часова)
Функционисање републичке власти и локалне заједнице, грађанска иницијатива и активизам	Полазник: – препознаје структуру републичке и локалне власти, схвата значај коришћења свог бирачког права; – схвата своју грађанску улогу и значај своје активности и активности разноврсних удружења грађана за побољшање живота локалне заједнице.	Основни ниво ОЗ.ОЖ.1.1.7. Користи услуге локалне самоуправе. ОЗ.ОЖ.1.1.8. У решавању заједничких проблема показује иницијативу и удружује се са другим грађанима. Напредни ниво ОЗ.ОЖ.2.1.4. Разликује надлежности републичке и локалне власти. ОЗ.ОЖ.2.1.5. Разликује законодавну од извршне власти.	Грађанска одговорност у/за демократију	– Карактеристике и функционисање реп. власти и локалне заједнице – Структура реп. и локалне власти – Надлежности локалне самоуправе – Организација грађана –терминолошка разноврсност – Грађанска иницијатива и активизам – Организације грађана и грађанска иницијатива – Локална удружења и грађански активизам	12 часова + 5
Назив теме x	Исходи предмета повезани са темом x	Стандарди повезани са темом x	Општи исходи повезани са темом x	Садржаји који се односе на тему x	Време за реализацију теме x (месец и број часова)

¹ У плану остваривања програма наводе се све теме чија се реализација планира.

Назив теме 1 ¹	Исходи предмета повезани са темом 1	Стандарди повезани са темом 1	Општи исходи повезани са темом 1	Садржаји који се односе на тему 1	Време за реализацију теме 1 (месец и број часова)
Европска унија и процес европских интеграција	<p>Полазник:</p> <ul style="list-style-type: none"> – познаје основне карактеристике ЕУ и разуме значај процеса европских интеграција; – познаје вредности на којима почива ЕУ и њихов значај за развој друштва. 	<p>Основни ниво ОЗ.ОЖ.1.1.9. При доношњу одлука примењује европске вредности.</p> <p>Напредни ниво ОЗ.ОЖ.2.1.6. Уме да наведе принципе на којима почива ЕУ.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Социјалне интеракције и сарадња са другима – Културална свест, мултикултуралност и креативност 	<ul style="list-style-type: none"> – ЕУ – развој и карактеристике – Настанак ЕУ – контекст и разлози – Структуре ЕУ – органи и начини функционисања – Етничка, религијска, културна и језичка разноврсност Европе – Процес придруживања ЕУ – предности и мане – Функционисање ЕУ – ЕУ као гаранција стандарда и квалитета – Функционисања ЕУ као заједнице – Поштовање људских права, мобилност људи – ЕУ – заједничко тржиште, политика и монета – Солидарност и равноправност, заштита слабих, права потрошача, заштита природе 	12 часова

Укупан број часова за разред: 24 + 5

ПЛАН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА РАДИ СЕ ЗА СВАКИ РАЗРЕД ПОСЕБНО!***ПЛАН ПРИПРЕМЕ ЗА БЛОК-НАСТАВУ**

1.	Наставни предмет	Одговорно живљење у грађанском друштву
2.	Име и презиме наставника	
3.	Школа	
4.	Циклус функционалног основног образовања одраслих	Други
5.	Разред	Пети
6.	Тема(е) из програма предмета	Грађанин, његова права и одговорности Насиље и мир у околини
7.	Тема блока	Грађанин, његова права и одговорности
8.	Циљ блока (Представља одговор на питања: 1. Шта ће полазници да уче, за шта ће бити оспособљени? 2. Функционализација: зашто је то потребно и корисно полазницима ФООО, чему им то служи?)	Циљ овог блока је да се полазници науче о правима и одговорностима одраслог грађанина како би били способни да се њима руководе у свом понашању. Овај блок ће помоћи полазницима да учењем о правима и одговорностима грађанина разумеју и начине и могућности како да их остваре. Остваривањем својих права, полазници ће стећи увид о важности поштовања туђих права, као и о последицама њиховог кршења.
9.	Трајање блока	6 часова (180 минута) +2 часа (60 минута)

10.	ИСХОДИ	
10.1.	<p>Општи исходи (Означити оне исходе који се у највећој мери остварују у реализацији овог блока)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ЈЕЗИЧКА ПИСМЕНОСТ • МАТЕМАТИЧКА ПИСМЕНОСТ • ОСНОВЕ НАУЧНЕ ПИСМЕНОСТИ • ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ • УПРАВЉАЊЕ СОПСТВЕНИМ УЧЕЊЕМ • РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА • СОЦИЈАЛНЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ И САРАДЊА СА ДРУГИМА • <u>ГРАЂАНСКА ОДГОВОРНОСТ У/ЗА ДЕМОКРАТИЈУ</u> • ЗДРАВСТВЕНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ • ЕКОЛОШКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ • ИНИЦИЈАТИВНОСТ И ПРЕДУЗЕТНИШТВО • КУЛТУРНА СВЕСТ, МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ И КРЕАТИВНОСТ
10.2.	<p>Предметни исходи (Наведите одабране предметне исходе из програма предмета које остварујете у највећој мери кроз реализацију овог блока).</p>	<p>Полазник препознаје и у свом понашању се руководи правима и одговорностима одраслог грађанина.</p>
11.	<p>Стандарди (Попуњавање овог сегмента планира се након објављивања Правилника о стандардима постигнућа у основном образовању одраслих.)</p>	<p>ОЗ.ОЖ.1.1.1. Наводи права и одговорности које има као грађанин.</p> <p>ОЗ.ОЖ.1.1.2. Својим понашањем и поступцима показује да уважава и поштује права других.</p> <p>ОЗ.ОЖ.2.1.1. Разликује облике остваривања и кршења људских права.</p>
12.	<p>Кључни појмови за тему блока</p>	<p>Грађанин – становник одређене државе који активно упражњава своја грађанска права и врши грађанске дужности.</p> <p>Људска права – сви људи рођени су слободни, са једнаким достојанством и правима.</p> <p>Грађанска одговорност – поштујмо туђа права да би наша била поштована.</p>

13.	<p>Главни делови блока са временским одређењима – секвенце (Кораци у имплементацији блока нпр. – уводни разговор, предавање, дискусија, рад у групама, излагање резултата рада група, дискусија о резултатима рада група, рад на задацима, интеграција и сл.)</p>	<p>Блок се реализује кроз следеће активности:</p> <p>Активност 1: Одлике људских права (30 минута) Активност 2: Дечја и људска права (20 минута) Активност 3: Права грађанина ЕУ, повеља о соц. сигурности (30 минута) Активност 4: Интеграција наставника (10 минута) Активност 5: Гост предавач из центра за социјални рад (60 минута) Активност 6: Услови и начини остваривања права (30 минута) Активност 7: Група за самопомоћ (30 минута) Активност 8: Одговорност одраслих – лична, породична, грађанска (20 минута) Активност 9: Интеграција наставника (10 минута)</p>
14.	<p>ГЛАВНЕ АКТИВНОСТИ НА НАСТАВИ</p>	
14.1	<p>Припремне активности наставника</p>	<ul style="list-style-type: none"> – припрема учионице за реализацију радионице. – припрема папира и оловака за сваког полазника; – припрема паноа са мотом: Сви људи су рођени слободни, са једнаким достојанство и правима; – припрема штампаног материјала о правима из Повеље о социјалној сигурности; – припрема две врсте картица на којима пише: Права која се остварују у мојој породици и Институције које обезбеђују потребну документацију за остваривање одређеног права

<p>14.2</p>	<p>Активности полазника (Шта све полазници раде на часу – по секвенцама, који материјал при томе користе.)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Разговор започети тако што се окачи пано са мотом и објасни да сви људи својим рођењем носе људска права. 2. Затим се полазницима поставља питање: „Која све људска и грађанска права знате?” 3. Док се одговори записују на табли, полазници се упознају са поделом права на: лична, политичка, економско-социјална, здравствена, културна и права националних мањина. 4. Полазнике поделити у три групе и свака треба да пружи одговор о једној одлици људских права. 5. Полазнике упознати са правима деце и поделити их у групе тако да свака група обрађује једно од кључних права деце. Свака група извештава о опису понашања одраслих које су идентификовали као угрожавајућа за дечја права. 6. Полазнике упознати са Повељом Европске уније о социјалној сигурности. 7. Предавање представника из службе за социјални рад, где ће полазници постављати питања и коментарисати проблеме приликом остваривања њихових права. 8. Полазницима се деле две врсте картица на којима пише: Права која се остварују у мојој породици и Институције које обезбеђују потребну документацију за остваривање одређеног права. Картице се попуњавају и разматрају уз помоћ надлежних институција како би се испунили услови за остваривање њихових права.
<p>14.3</p>	<p>Завршне активности наставника – процена остварености циљева блока и исхода програма (Како и чиме се процењује степен остварености?)</p>	<p>Наставник кроз разговор са полазницима у интеграцији радионице процењује да ли су полазници остварили циљ ове радионице.</p>

14.4	Активности за самоевалуацију	Размишљати о сопственим правима и начину њиховог остваривања, као и поштовање туђих и дечјих права.
15.	Литература за полазнике	Водич за наставнике и полазнике
16.	Главне поруке полазнику	Одговорно понашање одраслих људи заснива се на познавању људских и грађанских права али и одговорностима које из њих проистичу. Познајући сопствена права, носимо поруку о одговорности за поштовање права других и свесности за последице њиховог кршења и занемаривања.

3.4. Стандарди и материјали за учење

Аџић, Т. и др. (2004). *Грађанско васпитање за шести разред основне школе*, приручник за наставнике. Београд: Грађанске иницијативе.

Влаховић, Е. и др. (2005). *Грађанско васпитање за седми разред основне школе*. Београд: Министарство просвете РС.

Група аутора. (2006). *Грађанско васпитање за деети разред основне школе*. Београд: Министарство просвете и спорта РС.

Група аутора. (2006). Приручник: *Васпитање за здравље кроз животине вештине*. Београд: Министарство просвете и спорта РС.

Голоб, Р. и др. (2005). *Прави начин: приручник за образовање и демократију и људска права*. Стразбур и Сарајево: Савет Европе.

Драгићевић, М. и др. (2009). *Каталоги знања – предметни програми грађанско образовање, изборни предмети за III разред средње стручне школе*. Подгорица: Министарство просвете и науке, Завод за школство. <http://www.zavodzaskolstvo.gov.me>

Живковић, В. и др. (2005). *Грађанско васпитање – Сазнање о себи и другима, Водич за наставнике за четврти разред основне школе*. Београд: Министарство просвете и спорта РС.

Игњатовић Савић, Н. (2002). *Грађанско васпитање: Сазнање о себи и другима 1*. Београд: Министарство просвете РС.

Игњатовић Савић, Н. (2002). *Грађанско васпитање: Сазнање о себи и другима 2*. Београд: Министарство просвете РС.

Игњатовић Савић, Н. и др. (2003). *Грађанско васпитање за трећи разред основне школе*. Београд: Министарство просвете РС.

Кораћ Н. и др. (2005). *Грађанско васпитање – Приручник за наставнике за четврти разред средње школе*. Београд: Министарство просвете и спорта РС.

Медић С., Валовић Васиљевић Д. и Мазејић Ђуричић, З. (1997). *Школа за родитеље: социо-едукативни програм за породицу*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета у Београду.

Попадић, Д. и др. (2002). *Грађанско васпитање – Водич за наставнике за први разред средње школе*. Београд: Министарство просвете РС.

Пешић, М. и др. (2002). *Грађанско васпитање – Водич за наставнике за други разред средње школе*. Београд: Министарство просвете РС.

Попадић, Д. и др. (2004). *Грађанско васпитање – Водич за наставнике за трећи разред средње школе*. Београд: Министарство просвете и спорта РС.

Интернет адресе/линкови

<http://www.mpn.gov.rs>

Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС (на сајту Министарства просвете, науке и технолошког развоја можете преузети све приручнике за наставу Грађанског васпитања за основну и средњу школу)

<http://www.coe.int/>

Савет Европе

4. Општи стандарди постигнућа за предмет Одговорно живљење у грађанском друштву за трећи циклус

Општи стандарди постигнућа – образовни стандарди за крај трећег циклуса функционалног обавезног образовања одраслих за предмет Одговорно живљење у грађанском друштву садрже стандарде постигнућа за области: *Грађанско образовање и Одговорно живљење у грађанском друштву*. У оквиру сваке области описани су захтеви на основном и напредном нивоу.

Општа предметна компетенција

На крају трећег циклуса предмета Одговорно живљење у грађанском друштву полазник ће имати знања, вештине, ставове и вредности које му омогућавају да одговорно преузима различите животне улоге у породици, друштву и свету рада, које га оснажују да користи своја грађанска права не угрожавајући туђа и да исказује иницијативу у решавању различитих личних, породичних и друштвених проблема.

ОСНОВНИ НИВО

На **основном нивоу** полазник својим понашањем и поступцима показује да уважава и поштује друге, доприноси сузбијању насиља, дискриминације и предрасуда, уме да пронађе потребне информације, користи услуге локалне самоуправе и показује иницијативу за решавање заједничких проблема; препознаје породицу као систем, њену структуру по подсистемима, задатке породице у одређеној фази развоја и улоге и одговорности чланова; разликује функционалне и дисфункционалне породичне обрасце; препознаје значај задовољавања дечјих потреба; основне разлике у васпитним стиловима и типовима родитељског ауторитета. Примењује правила ненасилне комуникације и располаже вештинама решавања конфликта; препознаје значај очувања сопственог здравља и здравља људи у окружењу.

Следећи искази описују шта полазник зна и уме на **основном нивоу** у свакој области.

1. Област ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ

- ОЗ.ОЖ.1.1.1. Наводи права и одговорности које има као грађанин.
- ОЗ.ОЖ.1.1.2. Својим понашањем и поступцима показује да уважава и поштује права других.
- ОЗ.ОЖ.1.1.3. Препознаје различите облике нетолеранције, насиља, дискриминације и предрасуда у сопственом и понашању других.
- ОЗ.ОЖ.1.1.4. У ситуацијама насиља, дискриминације, нетолерантности и изражавања предрасуда, испољава понашања и ставове којима доприноси њиховом сузбијању.
- ОЗ.ОЖ.1.1.5. Правовремено проналази потребне информације на различите начине и на одговарајућим местима.
- ОЗ.ОЖ.1.1.6. Одговорно користи приватне и јавне информације у приватној и јавној комуникацији.
- ОЗ.ОЖ.1.1.7. Користи услуге локалне самоуправе.
- ОЗ.ОЖ.1.1.8. У решавању заједничких проблема показује иницијативу и удружује се са другим грађанима.
- ОЗ.ОЖ.1.1.9. При доношењу одлука примењује европске вредности.

2. Област **ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ**

- ОЗ.ОЖ.1.2.1.** Разликује основне породичне подсистеме по структури чланова и њиховим улогама.
- ОЗ.ОЖ.1.2.2.** Процењује које дисфункционалне обрасце породице треба мењати.
- ОЗ.ОЖ.1.2.3.** Повезује задатке породице са брачним односно родитељским улогама.
- ОЗ.ОЖ.1.2.4.** Повезује начин задовољавања дечјих потреба са васпитањем.
- ОЗ.ОЖ.1.2.5.** Разликује три основна васпитна стила.
- ОЗ.ОЖ.1.2.6.** Повезују квалитет односа родитељ–дете и тип родитељског ауторитета.
- ОЗ.ОЖ.1.2.7.** Примењује правила формалне комуникације у адекватним ситуацијама.
- ОЗ.ОЖ.1.2.8.** Разликује ситуације у којима се користи формална/неформална комуникација.
- ОЗ.ОЖ.1.2.9.** Избегава наређивање, претњу и осуђивање у свакодневној ситуацији.
- ОЗ.ОЖ.1.2.10.** Решава конфликт тако што тражи обострано прихватљива решења.

НАПРЕДНИ НИВО

На **напредном нивоу** полазник разликује облике остваривања и кршења људских права; идентификује узроке и могуће последице различитих врста нетолеранције, насиља, дискриминације и предрасуда; проверава веродостојност информација; разликује надлежности републичке и локалне власти; уме да наведе принципе на којима почива Европска унија; разликује задатке породице у одређеним фазама развоја и препознаје значај њиховог правовременог испуњавања за квалитет укупног породичног функционисања и примењује стратегије којима се постижу позитивни васпитни ефекти.

Следећи искази описују шта полазник зна и уме на **напредном нивоу** у свакој области.

1. Област **ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ**

- ОЗ.ОЖ.2.1.1.** Разликује облике остваривања и кршења људских права.
- ОЗ.ОЖ.2.1.2.** Идентификује узроке и могуће последице различитих врста нетолеранције, насиља, дискриминације и предрасуда.
- ОЗ.ОЖ.2.1.3.** Проверава веродостојност информација.
- ОЗ.ОЖ.2.1.4.** Разликује надлежности републичке и локалне власти.
- ОЗ.ОЖ.2.1.5.** Разликује законодавну од извршне власти.
- ОЗ.ОЖ.2.1.6.** Уме да наведе принципе на којима почива Европска унија.

2. Област **ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ**

- ОЗ.ОЖ.2.2.1.** Повезује фазе породичног развоја и задатке породице у тој фази.
- ОЗ.ОЖ.2.2.2.** Примењује стратегије којима се постижу позитивни васпитни ефекти.

5. Литература

Adigier, F. (2000). *Основни појмови и кључне компетенције за образовање и демократско грађанство*. Београд: Министарство просвете РС.

Балком, В. Д. (W. Duffie Van Balkom) и Бауцал, А. (2011). *Концептуални оквир – израда стандарда за ошће средње образовање (за гимназије и ошће предмете у оквиру средње стручног образовања)*. Пројекат ОКНИ, материјал за интерну употребу.

Бауцал, А. и др. (2009). *Грађанско васпитање, Процена ефеката грађанског васпитања*. Београд: Грађанске иницијативе.

<http://www.gradjanske.org/page/civilSocietyDevelopment/sr/center/publicationshtm/>

Brett, P., Mompoin-Gaillard, P. & Salema, M. H. Contributions by Soares, V.M., Spajic Vrkas, V., Sulev, V. & Wolff-Jontofsohn, U. (2009). *How all teachers can support citizenship and human rights education: A framework for the development of competences*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Education for Global Citizenship A Guide for Schools. (2006). Oxfam Education.

http://www.oxfam.org.uk/education/gc/files/education_for_global_citizenship_a_guide_for_schools.pdf

European Union. (2004). *ECTS Users' Guide – European Credit Transfer and Accumulation System for Lifelong Learning*. European Commission. Published summer.

Kendall, J. (2002). *A Technical Guide for Revising or Developing Standards and Benchmarks*. Washington: Office of Educational Research and Improvement, U.S. Department of Education.

Korać, I., Petrović, D., Simić, Lj., Šijaković, T. (2011). *Establishing a positive classroom ethos, Training Resources: Core competences in Education for democratic citizenship*. Pestalozzi Programme, Council of Europe Training Programme for Education Professionals.

Најдановић Томић, Ј. и Бауцал, А. (2011). *Концептуални оквир – израда стандарда за функционално основно образовање одраслих*. Пројекат Друга шанса – Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији.

Правилник о наставном плану и програму основног образовања одраслих. Просветни гласник РС, бр. 13/13.

Правилник о ошћим стандардима ошћинућа за основно образовање одраслих. Службени гласник РС, бр. 50/13.

Rami, J., Lator, W., Berg, J., Lorencovic, E., Lorencovicova, S., Maiztegui Oñate, A. Elm. (2006). *Competencies for educators in Citizenship Education the Development of Identity in First & Second Cycle Programmes*, Volume 1. <http://cice.londonmet.ac.uk/>

Zech, R. (2007). *Learner-Oriented Quality Certification for Further Education Organisations – Guidelines*. Hanover, Germany: ArtSet.

6. Прилози

Прилог 1 – наставни план фооо

Предмети/Модули	I циклус		Σ I-IV	II циклус		III циклус		Σ V-VIII	Σ I-VIII
	Основно описмењавање	Основне функционалне писмености		Основне општег основног образовања		Основно опште образовање и обуке за занимање			
				V разред	VI разред	VII разред	VIII разред		
Српски језик	100	100	200	85	68	50	50	253	453
_____ језик	100	100		85	68	50	50	253	453
Српски језик као нематерњи језик*	50	50	100	40	35	25	25	125	225
Енглески језик		50	50	17	34	34	34	119	169
Дигитална писменост		50	50	17	17	17	10	61	111
Математика	100	100	200	85	68	51	51	255	455
Основне животне вештине		50+5**	55						55
Физика					34	34		68	68
Хемија					34	34		68	68
Биологија				34	17	17		68	68
Примењене науке							50	50	50
Историја				17	17	34		68	68
Географија				17	17	34		68	68
Предузетништво					17	17	17	51	51
Одговорно живљење у грађанском друштву				25+ **	25+5**	25+5**	25+5**	120	120
УКУПНО (без језика мањина и српског као нематерњег језика)	200	355	555	302	353	352	242	1249	1804

*Начин остваривања програма српског језика као нематерњег приложен је у наставном програму српског језика.

**Часови који се остварују у сарадњи са социјалним партнерима у јединици локалне самоуправе.

7. Радна група за израду стандарда

Одговорно живљење у грађанском друштву

Марија Црнојевић, Фармацеутско-физиотерапеутска школа, Београд
Спец. Исидора Кораћ, Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Елеонора Влаховић, Завод за унапређивање образовања и васпитања

